

REFLEXE SOUČASNÉ ČESKÉ LITERATURY V UČEBNICÍCH PRO STŘEDNÍ ŠKOLY A MOŽNOSTI AKTUALIZACE LITERÁRNÍHO KÁNONU

Kateřina Nogolová

Abstrakt: Příspěvek je zkrácenou verzí hodnocení středoškolských učebnic jako podkladu pro disertační práci. Zamýšlíme se i nad možnostmi tvorby nového literárního kánonu.

Klíčová slova: současná česká literatura, literární výchova, střední školy, učebnice, příručky, maturita, literární kánon.

Abstrakt: The proceedings is a shortened version of evaluation of the textbooks of literature for secondary education. We consider the possibilities of creating literary canon.

Key words: contemporary Czech literature, literary education, secondary (high) schools, textbooks, handbooks, leaving examination (A-level), literary canon.

Příspěvek je věnován reflexi současné české literatury v učebnicích používaných ve středoškolské výuce literatury. Nabídka učebnic a studijních příruček je od počátku 90. let podobně bohatá a pestrá jako nabídka knih ostatních žánrů. Kvantita znamená pluralitu výběru, ale nezaručuje kvalitu. Pro účely tohoto příspěvku bylo posouzeno 30 titulů (viz Prameny) – učebnic (učebnice literatury a čítanky) a příruček, které podle slov autorů a vydavatelů mají pomoci studentům uspět u maturitní zkoušky. Kritériem hodnocení bylo zastoupení současné české literatury. Pojem „současná česká literatura“ v našem případě označuje díla českých autorů napsaná a poprvé vydaná po roce 1989. Pojem v sobě nezahrnuje literaturu pro děti a mládež, ani díla původně exilová a samizdatová – např. z díla L. Vaculíka či I. Klímy by této definici nevyhovovala díla původně samizdatová, ale bohužel tak přicházíme o možnost docenit tvorbu např. I. Landsmanna či L. Monikové, jejíž dílo se v kvalitním překladu dostalo k českému čtenáři až nyní. Vzhledem k tomu, že literatura 20. století je probírána až v posledním ročníku maturitního studia, zaměřili jsme se na učebnice a čítanky pro 4. ročník maturitního studia. Výjimkou jsou čítanky pro učně tříletých oborů bez maturity, které nejsou koncipovány jako učebnice historie literatury, ale jejich obsah se člení do tematických celků. Vybrané tituly dělíme do skupin (čísla v závorkách odkazují k Pramenům):

1. Učebnice teorie a dějin literatury (8, 13, 20, 22, 23, 27, 31, 32, 33)
2. Čítanky (3, 12, 19, 21, 26, 28, 29, 34, 35, 36)
3. Čtenářské deníky – obsahy děl (6, 24, 25, 30, 11)
4. Testové úlohy k maturitě (15, 16, 17)
5. Přehledy učiva literatury k maturitě (1, 2, 4, 5, 7, 9, 10, 14, 18)

Nejprve je třeba říci, že zařazování současné literatury do učebnic je provázeno velikými nepřesnostmi a zjednodušováním, je nutné, aby učitel hledal informace o vybraných autorech v sekundární literatuře a ve vlastním díle autorů.

Kvantitativně nejvíce prostoru dává současné literatuře ve svých učebnicích a čítankách V. Martinková (20, 21). Přehled literatury po roce 1989 je však heslovitý, je nutné jej při výkladu doplnit.

Hoffmannova učebnice a výbor z textů (12, 13) jsou vhodné pro sémioticko-psychologické pojetí výkladu. Autor vyzdvihuje postmoderní rysy v tvorbě M. Viewegha, dále dílo V. Macury, J. Kratochvila a V. Linhartové. zmiňuje S. Richterovou a D. Hodrovou.

M. Sochrová „Kostku“ (28, 29), příslušnou čítanku (31, 32) a čtenářský deník (30) v dalších vydáních nerozšířila, i ve 4. vydání prózu po roce 1989 člení pouze na linii vypravěčskou a experimentální, přičemž do

první z nich řadí jen M. Viewegha. Ani Nezkusilova učebnice literatury po r. 1945¹ nevykázala za tři roky do opakovaného vydání žádnou aktualizaci, což u jinak aktivního kritika a recenzenta překvapí.

Panorama české literatury (8) a Přehledné dějiny české literatury (33) pečlivě zpracovávají českou lit. 1. poloviny 20. st. Slouží spíše jako podklad pro učitelův výklad než jako učebnice. Výhodou je souvislý výklad a bohatý seznam sekundární literatury.

V čítance J. Soukala (34) jsou současní spisovatelé zastoupeni poměrně reprezentativně: vedle pozdně debutující K. Legátové nalezneme mladou oceňovanou K. Rudčenkovou, I. Douskovou a již před rokem 1989 publikující básničku *par excellence* V. Fischerovou. Nechybí M. Viewegh a M. Ajvaz. Z méně známých autorů uvádí Soukal romskou spisovatelku I. Ferkovou. V čítance A. Bauera a J. Vrajové (3) díla a autory literatury vznikající v 90. letech nenajdeme vůbec, stejně jako v čítankách pro učně (19, 35), a to ani v pozdějších vydáních. Podobná je situace ve všech čtenářských denících ve výběru. V testových úlohách nalezneme texty ze současné tvorby – slouží k textové analýze a ověřování čtenářské gramotnosti (viz dále).

Největší rozdíly v kvalitě zpracování vykazují literární příručky, ty nebývají MŠMT doporučovány. Zatímco Odmaturuj z literatury² je ve svém druhém vydání podstatně rozšířeno právě o autory současné literatury³, 6.(!) vydání Dolejšovy příručky zůstalo současnou literaturou nezatíženo. D. Nováková (24, 25) uvádí M. Viewegha, Jáchyma Topola, T. Boučkovou a I. Pekárkovou.

M. Hoznauer (14) se stejně jako S. Bendl (4) více než prózou zabývá poezií, oba autoři se pokouší o charakteristiku a dělení současné poezie. M. Kudrys se literaturou 90. let nezabývá, ale podrobněji probírá samizdatovou, undergroundovou a exilovou tvorbu jako hybný motiv změn v literatuře po r. 1989. Příručky V. Prokopa připomínají pečlivé, ale stále pouze a jen přípravy na vyučování vydané tiskem. Ve všech zkoumaných pramenech je v souvislosti s exilovou a samizdatovou literaturou zaznamenána tvorba dosud aktivně tvořících písničkářů. Základním nedostatkem většiny těchto příruček je chybějící seznam sekundární literatury. Prohlédneme-li si stávající učebnice a příručky, vytane nám na mysli rezignovaná otázka:

MÁ SOUČASNÁ ČESKÁ LITERATURA MÍSTO V UČIVU ČESKÉ LITERATURY NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH?

Vycházíme-li při sestavování tematických učebních plánů z učebních dokumentů pro střední školy (45–48), podklady pro tvorbu rámcových programů (44) a úloh pro tzv. „novou maturitu“ (15–17, 40), kloníme se k odpovědi *ano*.

Spornou otázkou zůstávají změny v obsahu dosavadního literárního kánonu. Vladimír Nezkusil, mj. tvůrce učebnic a čítanek, se ve svém článku (43) zamýšlí nad způsoby vytváření nového literárního kánonu v době, kdy školy, respektive vyučující, mají sami vytvářet konkrétní náplň obecně formulovaného rámcového plánu. Shrnuje výhody a nevýhody tří pojetí literární výchovy na gymnáziích: přístupu literárněhistorického, čtenářského a sémioticko-psychologického a apeluje na to, aby se při tvorbě literárního kánonu myslelo nejen na to, co je pro studenty přínosné, ale i na to, co je pro ně únosné! Na to by měli myslet učitelé při výběru učebnic a sestavování tematických plánů. Za nejdůležitější při tvorbě nového literárního kánonu považuje autor dosažení konsenzu mezi jeho navrhovateli a tvůrci, uznání literárních kvalit textu a hodnotových kritérií, které činí text kanonickým, přičemž hodnoty literárního díla nejsou dány pouze svým obsahem, ale i formou prezentace. Zde je největší prostor pro ty, kteří se zařazováním děl vzniklých v posledních patnácti letech příliš nesouhlasí. Nejčastějším argumentem pro *ne* je neprokázaná a na tak krátkém – půlgeneračním – časovém úseku neprokatelná nadčasovost díla a talent autora.

¹ Viz 22 a 23.

² Příznivě hodnoceno už při prvním vydání (viz 42).

³ Bohužel Odmaturuj z literatury 2 (11) aktualizaci „jedničky“ zatím nenásleduje.

PRAMENY

1. BALÁČEK, V. *Česká a světová literatura k maturitě*. Dubicko: Infoa, 2001. ISBN 80-7240-238-2.
2. BAUER, A. *Čeština na dlani*. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-56-3.
3. BAUER, A. VRAJOVÁ, J. *Čítanka 2 pro 3. a 4. ročník středních škol*. Olomouc: Rubico, 2003. ISBN 80-7346-002-5.
4. BENDL, S. *Maturita z českého jazyka*. Praha: Nakladatelství Aleš Skřivan ml., 2000. ISBN 80-902261-6-7.
5. BROŽ, F., TOMÍČKOVÁ, P. *Český jazyk a literatura. Sbíрка úloh pro společnou část maturitní zkoušky. Základní obtížnost*. 1. vydání. Praha: ÚIV, Tauris, 2001.
6. *Čtenářský deník k maturitě*. 3. vydání. Třebíč: J. Mrákota, 2004.
7. DOLEJŠÍ, P. *Maturujeme z českého jazyka*. 6. vydání. Humpolec: JAS, 2003. ISBN 80-86480-34-8.
8. GALÍK, J., MACHALA, L., PETRŮ, E. *Panorama české literatury*. 1. vydání. Olomouc: Rubico, 1994. ISBN 80-85839-04-0.
9. HÁNOVÁ, E. aj. *Odmaturuj z literatury 1*. 2. vydání dotisk. Brno: Didaktis, 2002. ISBN 80-86285-37-5.
10. HÁNOVÁ, E. aj. *Odmaturuj z literatury 1*. 3. vydání rozšířené. Brno: Didaktis, 2004. ISBN 80-7358-016-0.
11. HAVLÍČKOVÁ, I. aj. *Odmaturuj z literatury 2. Nejen obsahy českých a světových literárních děl*. 1. vydání. Brno: Didaktis, 2004. ISBN 80-86285-73-9.
12. HOFFMANN, B. *Literatura IV. Výbor textů. Interpretace. Literární teorie*. 2., upravené vydání. Praha: Scientia, 2004. ISBN 80-7183-321-5.
13. HOFFMANN, B. *Literatura IV. Výklad. Interpretace. Literární teorie*. 1. vydání. Praha: Scientia, 2000. ISBN 80-7183-215-4.
14. HOZNAUER, M. *Maturita z češtiny*. Praha: SPN, 1995. ISBN 80-85937-14-X.
15. KOSTEČKA, J. *Nová maturita z českého jazyka a literatury. Testové úlohy*. 1. vydání. Praha: SPN, 2001. ISBN 80-7235-143-5.
16. *Krok za krokem k nové maturitě. Maturita nanečisto 2004. Komunikace v českém jazyce*.
17. *Krok za krokem k nové maturitě. Maturita nanečisto 2005. Český jazyk*.
18. KUDRYS, M. aj. *Nástin dějin literatury. Příprava k maturitě*. Praha: Fortuna, 2003. ISBN 80-7168-856-8.
19. MALIŠ, O. *Čítanka pro učně*. Praha: Fortuna, 1994. ISBN 80-7168-153-9.
20. MARTINKOVÁ, V. *Literatura 4*. Praha: Tripolis, 2000. ISBN 80-86448-10-X.
21. MARTINKOVÁ, V. *Čítanka 4*. Praha: Tripolis, 2001. ISBN 80-86448-11-8.
22. NEZKUSIL, V. aj. *Česká a světová literatura po roce 1945 pro 4. ročník středních škol*. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 70-7168-710-3.
23. NEZKUSIL, V. aj. *Česká a světová literatura po roce 1945 pro 4. ročník středních škol*. Praha: Fortuna, 2003. ISBN 70-7168-710-3.
24. NOVÁKOVÁ, D. aj. *Knihy literárních obsahů z děl českých i světových*. Praha: Nakladatelství Jany Věšínové, 2000. ISBN 80-238-5317-1.
25. NOVÁKOVÁ, D. aj. *Literární obsahy: autoři-obsahy-ukázky*. Praha: Regia, 2002. ISBN 80-902484-7-0.
26. PROKOP, V. *Čítanka k Přehledu české literatury 20. století*. Sokolov: O.K.-Soft, 2004.
27. PROKOP, V. *Přehled české literatury 20. st. (pro výuku literatury na středních školách)*. 1. vydání. Sokolov: O.K.-Soft, 2004.
28. SOCHROVÁ, M. *Čítanka IV. k Literatuře v kostce*. Havlíčkův Brod: Fragment, 2004. ISBN 80-7200-977-X.
29. SOCHROVÁ, M. *Čítanka IV. k Literatuře v kostce*. Havlíčkův Brod: Fragment, 2001. ISBN 80-7200-488-3.
30. SOCHROVÁ, M. *Čtenářský deník k Literatuře v kostce*. Havlíčkův Brod: Fragment, 1998. ISBN 80-7200-343-7.
31. SOCHROVÁ, M. *Literatura v kostce pro střední školy*. 2. vydání. Havlíčkův Brod: Fragment, 1996. ISBN 80-7200-052-7.
32. SOCHROVÁ, M. *Literatura v kostce pro střední školy*. 4. vydání. Havlíčkův Brod: Fragment, 2004. ISBN 80-7200-965-6.
33. SOLDÁN, L. *Přehledné dějiny literatury 3*. Praha: SPN, 1997. ISBN 80-85937-4.
34. SOUKAL, J. *Čítanka pro 4. ročník SOŠ*. Praha: SPN, 2004. ISBN 80-7235-271-7.
35. SOUKAL, J. *Čítanka pro učební obory SOU*. Praha: SPN, 1999. ISBN 80-7235-096-X.
36. SOUKAL, J. *Čítanka pro učební obory SOU*. Praha: SPN, 2004. ISBN 80-7235-096-X.

LITERATURA

37. BALAŠTÍK, M. *Nová jména v české poezii 90. let*. Brno: CERM, 1998. ISBN 80-7204-100-2.
38. JANOUŠEK, P. Antikostečka aneb Didaktické pytydepe. In *Tvar* roč. XVI, č. 11, 2005. ISSN 0862-657X.
39. *Katalog požadavků ke společné části maturitní zkoušky. Český jazyk a literatura*. Praha: MŠMT, 2000.
40. KOPÁČ, R., JIRKALOVÁ, K. *Antologie nové české literatury 1995-2004*. Praha: Fra, 2004. ISBN 80-86603-22-9.
41. KOPÁČ, R. *Pomalá slunce hlasů*. Praha: Concordia, 2005. ISBN 80-85997-27-4.
42. KOPECKÝ, K. *Odmaturuj z českého jazyka a literatury (Didaktis). e-Pedagog [online]*. 2002, č. 3, [cit. 2005-06-22]. Dostupné z <<http://epedagog.upol.cz/eped3.2002/recenze04.htm>>. ISSN 1213-7499.
43. NEZKUSIL, V. Literární kánon a Rámcový vzdělávací program pro gymnázia. In *Český jazyk a literatura*, 2004–2005 roč. 55, č. 4, s. 157-161. ISSN 0009-0786.

44. *Pilotní verze RVP GV* [online]. Dostupné z <<http://www.vuppraha.cz/index.php?op=sections&sid=200>>
45. *Učební dokumenty pro gymnázia. Učební osnovy. Český jazyk a literatura*. Praha: Fortuna, 1999. ISBN 80-7168-659-X.
46. *Učební dokumenty pro střední odborné školy a čtyřleté studijní obory středních odborných učilišť. Český jazyk a literatura*. Praha: VÚOŠ, 1999.
47. *Učební osnova předmětu Český jazyk a literatura pro střední odborné školy a pro čtyřleté studijní obory středních odborných učilišť*. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2003.
48. *Učební osnova předmětu Český jazyk a literatura pro tříleté učební obory SOU*. Praha: Národní ústav odborného vzdělávání, 2003.

Kontakt

Mgr. Kateřina Nogolová

KČJL PdF UP

Žižkovo náměstí 5, 771 40 Olomouc

e-mail: katerina.nogolova@centrum.cz